

אלא אי אמרת דינא, עשיינהו בעי? (38) הרי כך הדין, ועל כרחו צריך לשפוט אמת, ולא היה צריך אותו אדם להחזיק לו טובה על כך!

אמר רבי אילעא: באושא התקינו, שהמבזבז נכסיו לצדקה — אל יבזבז יותר מחומש מנכסיו (39).

תניא נמי הכי: המבזבז מנכסיו לצדקה — אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות (40).

ומעשה באחד שבקש לבזבז יותר מחומש, ולא הניח לו חבירו. ומנו, מיהו אותו חבר — רבי ישבב.

ואמר לי, שהרבי ישבב ביקש לבזבז יותר מחומש, ולא הניחו חבירו. ומנו — רבי עקיבא.

אמר רב נחמן, ואיתימא רב אחא בר יעקב: מאי קרא? מנין אנו למדים מהמקרא דבר זה?

אבל הכא, שהוא קיים, נטרה [יטרח] הוא לדידה ולדידה [עבורו ועבור אשתו], קא משמע לן שאין אומרים כך, אלא הרי הוא ואשתו נזונים מנכסיו.

איבעיא להו: הלכתא כוותיה דרבי אילעא, או לית הלכתא כוותיה?

תא שמע: דרבי חנינא ורבי יונתן הוו קיימי [היו עומדים]. אתא ההוא גברא, גחין ונשקיה לרבי יונתן אכרעיה [התכופף ונשק לרבי יונתן על רגלו].

אמר ליה רבי חנינא: מאי האי, מדוע עשה לך אותו אדם כך?

אמר ליה: אותו אדם כותב נכסיו לבניו בחייו הוא, ועשיתנהו לזניה [וכפיתי את בניו לזונו בעל כרחם].

והשתא, אי אמרת בשלמא שחייב בניו לזונו לאו מעיקר דינא הוא, משום הכי עשיינהו, ומשום כך חיבבו, שטרח ליכנס לו לפנים משורת הדין.

39. מפרש בירושלמי [פרק א' דפאה הלכה א'], שכפעם הראשונה יכול לבזבז חומש מנכסיו, ומכאן ואילך בכל שנה ושנה יתן חומש הריח. שאם יתן כל שנה חומש מנכסיו, הרי תוך חמש שנים יכלה כל רכושו [הובא בתוס' ובר"ן].

40. והני מילי מחיים, אבל לאחר מיתה — לית לן בה, כדמוכח מההיא עובדא דלקמן [ס"ז ע"ב]: "מר עוקבא הוה עניא בשיכבותיה וכו', כי קא ניחא נפשיה, אמר: אייתו לי חושבנאי דצדקה, אשכח דהוה כתיב ביה שבעת אלפי דינרי סיאנקי. אמר: זוודאי קלילי — ואורחא רחיקתא! קם בזבזיה לפלגיה ממוניה.

— אין נזונין, דמתנה הויה כמכר, דאי לא דעבד ליה מקבל המתנה ניחא לנפשיה — לא הוה יהיב ליה. והרי אין מוציאין למזון האשה והבנות מנכסים משועבדים לפי שאין קצובין או לפי שאין כתובין כדאמר במס' גיטין [נ' ע"ב]. תוס'. עיי"ש שהאריכו.

38. צריך לומר שהאי עשוי היינו בדברים, כההיא דאמרין לקמן [נ"ג ע"א]: "מעלאי דידי — היינו עשוי". והשתא אתי שפיר האי דאמרין הכא "עשיתנהו בעי?" דהיינו, שאם מן הדין היה, למה היה צריך לעשותם בדברים? היה לו להלקותם ולכופם עד שיוזנו אותו! תוס'. עיי"ש.

דכתיב: "ובל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך". ושני עישורים ["עשר אעשרנו"] — הרי הם חומש. משמע שלא יבזבו יותר.

ומקשינן: והא לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא [הרי אינו דומה העישור הראשון לעישור השני], שהרי אחרי שעישור עישור ראשון נשאר תשעה חלקים, וכשעישור שוב, הרי עישר רק מהתשעה, ואם כן, הרי הוציא פחות מחומש!

אמר רב אשי: מזה שכתוב "עשר אעשרנו", ולא כתוב "עשר אעשר", משמע: אעשרנו לעישור בתרא — כי קמא [כמו הראשון].

אמר רב שימי בר אשי: ושמועות הללו של רבי אילעא בתקנות אושא — מתמעטות והולכות מאמוראים שאמרוה. שהרי השמועה הראשונה אמרה רבי אילעא בשם ריש לקיש משום רבי יהודה בן חנינא, והשמועה השנייה אמרה רבי אילעא בשם ריש לקיש, ואילו השלישית אמרה רבי אילעא לבדו.

וסימניך בסדר הלכות אלו, ועל ידי כך תדע סדר מיעוטן, ולא תחליף סדרן: "קטנים [לזון בנו ובתו קטנים], כתבו [הכותב נכסיו וכו'], ובזבו [אל יבזבו יותר מחומש]".

אמר רב יצחק: באושא התקינו, שיהא אדם מתגלגל בדברים רכים עם בנו אם מסרב ללמוד, עד שתיים עשרה שנה⁽⁴¹⁾.

מכאן ואילך, משנת שתיים עשרה, יורד עמו לחייו לרדותו ברצועה ובחוסר לחם.

ותמהינן: איני? והא אמר ליה רב רב שמואל בר שילת, שהיה מלמד תינוקות: בציר מבר שית [פחות מבן שש] לא תקביל ללמד. בר שית קביל — וספי ליה כתורא [הלעיטהו תורה כשור, שאתה מלעיטו ואובסו מאכל⁽⁴²⁾]! רואים שכבר מבן שש כופה עליו ללמוד!

ומבארין: אין, אכן ספי ליה כתורא. מיהו אינו יורד עמו לחייו — עד לאחר שתיים עשרה שנה.

ואי בעית אימא, לא קשיא: הא דאמרינן שכופהו מגיל שש — היינו ללימוד מקרא.

ואילו הא דאמרינן שכופהו מגיל שתיים עשרה — היינו ללימוד משנה.

דאמר אביי, אמרה לי אם [מניקתי]: בר שית — למקרא⁽⁴³⁾.

מה שמלמדים אותו. מה שאין כן בגדלותו, מבן שש, מקבל לימודו כשור שמקבל את המאכל.

43. האי דקאמרינן הכא בר שית — היינו בר שית ויום אחד, דומיא דהאי דאמרינן בר עשר למשנה, דהוי בר עשר ויום אחד, כמו ההיא דאמרינן במס' אבות בן עשר למקרא, דהוי בר עשר ויום אחד, דומיא דבן י"ג למצות דוודאי הכי הוי. והשתא האי בר שית למקרא לא הוי

41. והא דתנן במסכת אבות [פרק ה']: בן עשר למשנה, לא שירד עמו לחייו — אלא לגלגל. תוס'.

42. כך כתב רש"י. ותוס' רי"ד כתב: "כשור הלועט לגימות גדולות".

והמהרש"א מבאר, דעגל אינו אוכל בלא סיוע בעליו. מה שאין כן שור, שמקבל את המאכל בקלות. כן הקטן פחות מבן שש, בקושי מקבל

בר עשר — למשנה.

בר תליסר [בן שלש עשרה] — לתעניתא מעת לעת [להתענות כל היום].

ובתינוקת [ובילדה], שהיא ממהרת להביא כח, לפי שאינה מתשת כחה בתורה — מתענה כשהיא בת תריסר⁽⁴⁴⁾.

ומה שאמרה מניקתו של אביי שבת שנים עשרה מתענה, הכוונה שמתענה בשנת שנים עשרה עצמה. אבל מה שמתענה מגיל שנים עשרה ויום אחד — דאורייתא הוא, שהרי הביאה שתי שערות, ובת עונשין היא, ואין אנו צריכים ללמוד דבר זה ממניקתו של אביי⁽⁴⁵⁾.

אמר אביי, אמרה לי אם: האי בר שית דטרקא ליה עקרבא ביומא דמישלם שית [בן שש שעקן אותו עקרב ביום שנשלמה שנתו הששית] — לא חיי [לא יחיה] אם לא יעשו לו רפואה בדוקה.

מאי אסותיה [מהי רפואתו]? ⁽⁴⁶⁾

מררתא דדיה חיורתא בשיכרא [מרה של דיה לבנה בשיכר], נשפייה ונשקיה [צריך למשוח אותו בזה, ולהשקותו השיכר].

האי בר שתא דטריק ליה זיבורא ביומא דמישלם שתא [בן שנה שעקצתו דבורה ביום ששלמה שנתו] — לא חיי.

מאי אסותיה [מהי רפואתו]?

אצותא דדיקלא [סיב שגדל סביב הדקל] במיא, נשפייה ונשקיה.

אמר רב קטינא: כל המכנים את בנו פחות מבן שש ללמוד תורה, רין אחריו להברותו ולהחיותו — ואינו מגיע, שאינו מצליח בכך, משום שמסוכן הוא למות מרוב חולשתו.

איכא דאמרי: חביריו של בנו רצין אחריו, להיות פקחין בתורה כמותו — ואין מגיעין אותו.

שחינוכו שנה לפני גדלותו.

45. כך כתב רש"י. ועיי' בר"ן. ועיי' בהגהות הב"ח שם, מה שביאר בדעת רש"י.

וכתב המהרש"א, דהא דלא כתב רש"י דבר זה לענין בן י"ג, היינו משום שלא היה כתוב בגמרות שלהם כלל הא דבר תליסר וכו'. והביא שכן כתב הרא"ש.

46. כך משמע מפירוש רש"י. אבל תוס' כתבו, דאי אפשר לפרש דהיינו לאחר שנשכו, דהא אמרינן דלא חיי! אלא פירש ר"ת, דהכוונה היא שכך יעשה כדי שלא ישכנו.

דומיא דבן עשר למשנה. דבר שית למקרא — היינו למיספי ליה כי תורא. ואילו בר עשר למשנה, לא למיספי ליה כתורא, אלא לגלגל עמו עד י"ב שנה. תוס'.

44. רש"י פירש דהיינו בשנת י"ב עצמה, ומשום חינוך.

ולר"י נראה, דהיינו כשהיא בת י"ב ויום אחד, דומיא דבר עשר, כדפירשו התוס' לעיל.

וכתבו התוס', דהא דגם הא דפירש רש"י טעם החילוק בין תינוק לתינוקת, שהיא ממהרת להביא כח, לא היה צריך לפרש כן, אלא שדין חינוך שלה הוא שנה לפני זמן גדלותה, דהיינו כשהיא בת י"ב שנה ויום אחד, כמו בתינוק,

כלוקח, דהיינו, כאילו הוא קנה את הנכסים מאשתו כשנשאה. ואם כן, הרי הוא קדם ללקוחות שקנו ממנה!

אשכחיה רב יצחק בר יוסף לרבי אבהו, דהיה קאי באוכלוסא דאושא [כשהיה עומד במקום אסיפת בני אדם באושא].

אמר ליה: מאן מרה דשמעתא דאושא [מיהו זה שאמר את שמועות אושא]?

אמר ליה: רבי יוסי בר חנינא הוא.

תנא מיניה רב יצחק מרבי אבהו את הדבר הזה, שרבי יוסי בר חנינא הוא מרה דשמעתא דאושא⁽⁴⁹⁾ ארבעין זימנין⁽⁵⁰⁾, ודמי ליה כמאן דמנחא ליה בכיסתיה⁽⁵¹⁾ [ולאחר שלמד ממנו ארבעים פעמים, היה דומה לו כאילו מונח הדבר בכיסו].

ובאמת תרוייהו איתנהו [שני הדברים קיימים], גם חליש, שהוא אכן נחלש מחמת לימודו, וגם גמיר [נעשה פיקח בתורה].

איבעית אימא: הא דאמרינן שאביו רץ אחריו להברותו — דכחיש [כשהבן כחוש], ולכן אל יכניסנו ללמוד תורה פחות מבן שש.

ואילו הא דאמרינן שחבריו רצין אחריו — היכא דהבן בריא, שאז יכניסנו אף פחות מבן שש — לפי שמתפקח.

אמר רבי יוסי בר חנינא: באושא התקיננו, שהאשה שמכרה בקרן של נכסי מלוה [נכסים שהכניסה מבית אביה] בחיי בעלה — ומתה לאחר מכן, הבעל מוציא⁽⁴⁷⁾ מיד הלקוחות⁽⁴⁸⁾.

והטעם, משום שחכמים החשיבו את הבעל

ממנו רב יצחק את עיקר דינא דאושא. אלא שהיה קשה לרש"י, למה לא שנה ממנו קודם ששאלו "מאן מרא דשמעתא"? אלא על כרחך שלא חשש לשמעתא זו, משום שסבר שאינה כהלכתא, עד ששמע שאדם גדול אמרה, ואז קיבלה ושנאה ממנו.

50. כתב מהר"ץ חיות במס' מגילה [ז' ע"ב], דהיינו כדאמרינן במס' תענית [ח' ע"א], דר"ל הוה מסדר מתניתיה ארבעים זימני, כנגד ארבעים יום שבהם נתנה תורה. וכתב מהרש"א שם, דה"ט משום שגם משה סדרן ארבעים יום, ולכל הפחות פעם אחת בכל יום.

51. מביאים בשם מוהר"ז מוילנא, דהיינו שאם מונח בכיסו של אדם, שוב עשוי למשמש בו כל שעה לדעת אם עדיין נמצא שם [כדאמרינן בב"מ כ"א ע"ב].

47. הך מוציא, לאו מוציא ממש הוא, שהרי הנכסים לא היו ביד הלקוחות, אלא ביד הבעל, שהרי הוא אוכל פירות. אלא שמוציא מידם את הזכות שהיתה תלויה ועומדת להם, שאם ימות הוא בחייה, יקבלו הם את הנכסים. ועיי' בר"ן.

48. כתבו התוס', דאליבא דרבי יוחנן דאמר שקנין פירות קנין הגוף — לא צריכא לתקנת אושא. אלא אליבא דריש לקיש דסבר דקנין פירות לאו קנין הגוף קאי.

עוד כתבו התוס', דאפשר לפרש אף אליבא דרבי יוחנן, וכגון שנתן הבעל מתנה לאשתו, שאז הדין שקנתה, ואין הבעל אוכל פירות. אי נמי, כגון שכתב לה: דין ודברים אין לי בפירות נכסייך. עיי"ש. וע"ע בתוס' ר"ד.

49. כך פירש רש"י. וביאר מהרש"ל, דודאי שנה

חדד אמר: זה הכותב ספרי תורה נביאים וכתובים — ומשאלך לאחרים. שהספרים נשארים לו, שהרי אינם כלים, ואף על פי כן עשה צדקה בזה שהשאלך לאחרים.

עוד כתוב בספר תהלים: "וראה בנים לבניך שלום על ישראל". אמר רבי יהושע בן לוי בכיבוד פסוק זה: כיון שיש בנים לבניך — בא שלום על ישראל, דעל ידי כך לא אתי לידי חליצה ויבום⁽⁵⁴⁾, שהרי חליצה ויבום מתקיימים רק אם מת הבעל בלא בנים.

רבי שמואל בר נחמני אמר: כיון שבנים לבניך — שלום על דיני ישראל, דעל ידי כן לא אתי לאינצויי. לפי שאם אין בנים, יבואו לידי מריבה מי קודם לירושה⁽⁵⁵⁾. אבל כשיש בנים, הרי ודאי שהם אלה שזוכים בירושה.

שנינו במשנתנו: זה מדרש דרש רבי אליעזר לפני חכמים כו'.

י-1 ב יתיב רב יוסף קמיה דרב המנונא, ויתיב רב המנונא וקאמר: כשם שאין הבנים יורשין אלא מן הקרקע, כך אין בנות ניוונות — אלא מן הקרקע.

כתוב בספר תהלים: "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת". ויש לתמוה: וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת?

אלא, דרשו רבותינו שביבנה, ואמרי לה שרבי אליעזר דרש דבר זה: זה הזן את בניו ובנותיו כשהן קטנים. שהרי תמיד הם מוטלים עליו, יום ולילה, והרי אין זו חובה עליו — אלא צדקה!

רבי שמואל בר נחמני אמר: זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו — ומשיאן כשמגיעים לפרקם⁽⁵²⁾.

עוד כתוב בספר תהלים: "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד", משמע שיש לו הון ועושר בביתו, שלא בזכו, ובכל זאת צדקתו עומדת לעד, שעשה צדקה הרבה. והיאך יתכן דבר זה?

וביארנו את הפסוק הזה רב הונא ורב חסדא.

חד [אחד מהם] אמר: זה הלומד תורה — ומלמדה לאחרים. שהרי היא נשארת לו, וגם עשה צדקה בזה שטרח ללמדה לאחרים⁽⁵³⁾.

52. עיי' באסתר רבה פרשה ו' בענין זה.

53. והמהרש"א הוסיף לבאר הדמיון, דמי שיש לו עושר ונותן צדקה, לא די שאינו חסר כלום, אבל הוא מוסיף ברכה, כמו שנאמר "ובחנוני נא בזאת וגו'". כן הלמד תורה ומלמדה לאחרים, לא די שאינו מחסר מתורתו כלום, אבל מוסיף לו לימוד, כמו שאמר רב חנינא [תענית ד' ע"א]: "הרבה למדתי וכו' ומתלמידי יותר מכולם".

54. דחליצה היא כעין קטטה ומריבה, שהיא מביישתו ויורקת בפניו על שאינו חפץ ביבום.

ופעמים שהוא להיפך, שהיא אינה חפצה ביבום, והוא מייבמה בעל כרחה. וקאמר "שלום על ישראל", על שם הכתוב "להקים לאחיו שם בישראל", "ונקרא שמו בישראל". מהרש"א.

55. כך פירש רש"י. וקצת קשה, הרי פרשת נחלה מפורשת בתורה, מי קודם למי, ולמה אתו הדיינים לאנצויי כשאין לו בני בנים?

ומבאר המהרש"א, דמי שרואה לו בני בנים — ודאי אינו מעביר נחלה, שהרי אסור להעביר נחלה אפילו מברא בישא לברא טבא, שמא יזכה